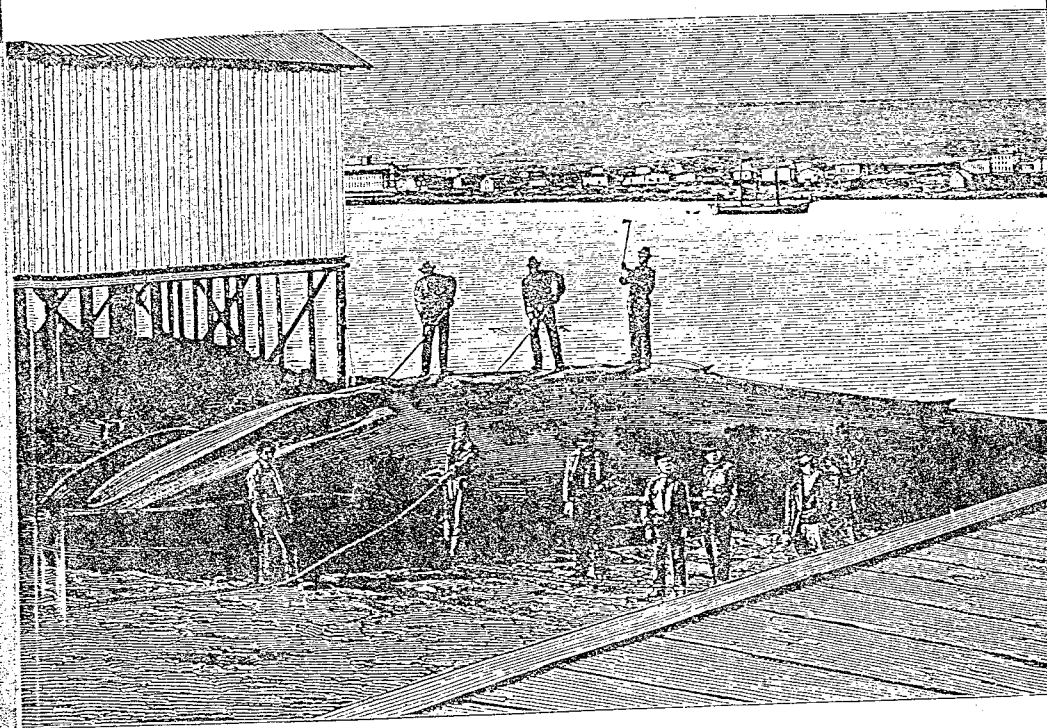

VESTFOLD 1994 MINNE

UTGITT AV VESTFOLD HISTORIELAG

Innhold:

Pål Evensen (1948–1994)	2
Forord	3
Svend Foyen Bruun: Peder Mikkelsen og Svend Foyen – et 150 års minne	4
Kirsten Wang: To byer – En sammenligning mellom Tønsberg og Vardø	19
Odd Bjerke: NS-styret i Hedrum kommune under krigen	24
Terje Gansum: Dateringer av Farmannshaugen	31
Årsberetninger og regnskap 1993:	
Vestfold Historielag	40
Vestfold Fylkesmuseum	44

109041

NS-styret i Hedrum kommune under krigen

Av Odd Bjerke

Dette er en kortversjon av cand. philol. Odd Bjerkes hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo. Det er snart 50 år siden krigen i Norge var slutt, men forhold i tilknytning til krigen setter fremdeles sinnene i kok - ikke minst holdningen til våre egne "overløpere".

Hedrum var en "ren" jøssing-bygd ved at bare 2% av den voksne befolkning var innom NS i løpet av krigsårene. Og selv blant disse få var det store nyanser i graden av

landssvik. Ordførerne Martin Ringdal og Martin Zimmermann var moderate både i ideologiske og maktpolitiske spørsmål, og de måtte i mange sammenhenger tåle sterk kritikk fra mer nidkjære partifeller. Planen om å konfiskere Treschows skoger (halvparten av alt skogsareal i bygda) og dele det ut til den enkelte gårdbruker skulle man tro hadde øket oppslutningen om NS.

Også der forregnet Zimmermann seg.

1. INNLEDNING

A. Sosiale og økonomiske forhold
Hedrum kommune (innlemmet i Larvik fra 1.01.88) hadde i slutten av mellomkrigstiden tett oppunder 6000 innbyggere. Over 40% var konsentrert i de bynære områdene på Nanset og Unnersbo. De sosiale endringsprosessene i forbindelse med yrke/næring viste, som ellers i landet, framgang for industriarbeidere og funksjonærer, mens jord- og skogbruksnæringen stod på stedet hvil. Likevel sysselsatte primærnæringene over dobbelt så mange som sekundærnæringene. Videre betydde skipsfart og hvalfangst like mye som håndverk og industri.

Tabell 1
Den voksne befolkning fordelt etter næring i 1930
Hedrum Vestfold

Næring	antall	%	%
Jordbruk/skogbruk	921	22,7	17,2
Industri/håndverk	418	10,3	12,5
Service næringer	600	14,8	13,4
Skipsfart/hvalfangst	430	10,6	13,2
Andre	1683	41,5	43,7
	4052	99,9	100,0

Kilde: Folketelling 1930

De fleste gårdsbrukene var av middels størrelse, dvs. de hadde mellom 50-60 og 200 mål innmark. Et særtrekk ved Hedrum var at ca 50% av

skogen tilhørte Fritzøegodset (Treschow-Frizoe). Befolkningens inntektsutvikling på slutten av 30-årene synes å ha hengt noe etter fylkesgjennomsnittet, men virkningene av de økonomiske krisetider ble sannsynligvis relativt milde, ikke minst p.g.a. hvalfangsten som både kunne avhjelpe overskuddet av arbeidskraft og bidra med gode inntekter for folk med gjeldsproblemer.

B. Politiske forhold

Gjennom hele mellomkrigstiden gikk minimum 70% av stemmene til de borgerlige partier både ved kommunevalg og stortingsvalg. Venstre var hele tiden det største partiet. Venstres sterke stilling i Hedrum er interessant, men vanskelig å forklare. Den kan ha sammenheng med de jevne sosiale forholdene og det aktive religiøse miljøet i kommunen.

Tabell 2
Fordelingen av representanter ved kommunevalg i 30-årene:

	1931	1934	1937
Arbeiderpartiet	7	9	11
Bondepartiet	9	1	5
Høire ¹	4	5	5
Venstre	12	11	11
Upolitiske lister	-	6	-
Sum	32	32	32

1) Ren liste først i 1937. Tidligere i samarbeid med Frisinnede Venstre eller kalt Borgerlig Samlingsliste
Kilde: Jan W. Krohn-Holm: Hedrum

Nasjonal Samling deltok aldri ved noe kommunevalg i Vestfold og således heller aldri i Hedrum. Ved stortingsvalget i 1933 stilte NS liste sammen med Bygdefolkets Krisehjelp og fikk 82 stemmer eller 3,4% av godkjente stemmer i Hedrum. Tre år senere, da NS stilte egen liste, fikk partiet bare 12 stemmer (0,4%). NS har sannsynligvis ikke hatt noe partilag i Hedrum før krigen.

Tabell 3
Stortingsvalgene i Hedrum i 30-årene i prosent:

	1930	1933	1936
Arbeiderpartiet	13,8	22,6	27,5
Bondepartiet	19,7	15,3	13,9
Høire ¹	22,2	16,1	18,3
Venstre	44,3	41,9	39,0
Nasjonal Samling ²	-	3,4	0,4
Andre ³	-	0,7	0,9
	100,0	100,0	100,0

1) 1930 og 1933: Vestfolds Borgerlige Samlingsparti
2) 1933: Fellesliste med Bygdefolket
3) 1933: Kommunistene og Samfundspartiet
1936: Samfundspartiet
Kilde: NOS

Kommunevalget i 1937 gav Arbeiderpartiet en viss framgang slik at partiets gruppe ble den største i herredsstyret ved siden av Venstres. Halvparten av representantene i herredsstyret var bønder og småbrukere. Det borgerlige flertallet gjenvalgte Anund I. Allum (Bondepartiet) som ordfører.

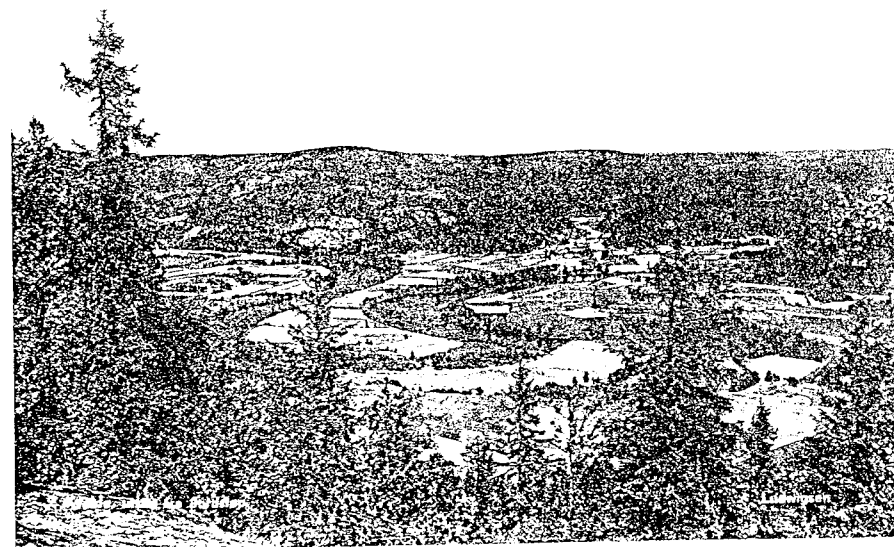
C. Kommunalpolitiske oppgaver og stridsspørsmål

To motsetningsforhold kom vanligvis til uttrykk i herredsstyret -striden mellom Arbeiderpartiet og de borgerlige partier angående nødsarbeid/arbeidsledighet (den politiske konflikten) og striden mellom Nansetrepresentantene og de øvrige (by/land-konflikten).

Begge konfliktfeltene var på slutten av mellomkrigstiden i ferd med å forsvinne.

Kommunen hadde planer om en rekke prosjekter som delvis konkurrerte med hverandre om prioritet og midler, f.eks. kirke på Nanset, drikkevannsbasseng, gamlehjem, vegplan og

Utsikt over Hedrum-grenda Kvelde fra kollen Jordstop (fotograf Ludvigsen, Larvik - nå i Vestfold fylkesmuseums samlinger)

kretsregulering. I kretsreguleringsspørsmålet maktet ikke politikerne å skjære igjennom. Følgen var at saken stod i stampe.

Dessuten dukket det opp tre konkrete saker som gjaldt salg av Treschowskog med tanke på oppdyrking/bureising. I to av disse sakene kom det i stand en minnelig ordning som innebar at Treschow-Fritzøe frivillig solgte skogparseller til interesserte kjøpere. I den tredje saken gikk herredsstyret til tvungen jordavståelse.

2. OVERGANGSTID

A. Krigsutbruddet

Krigsutbruddet utløste en hektisk moteaktivitet i de kommunale organer. Det Hedrums kommunalpolitikere tydeligvis fryktet mest, var å komme i likviditetsvanskeligheter. Av den grunn ble alt nedsatt arbeid innstilt, og funksjonærer og arbeidere fikk utbetalt bare halv lønn. Dermed bevilget kommunen penger til tilfluktsrom og feltlasarett på Nanset og tok seg av visse sider ved matforsyning og landbrukets behov for driftsmidler. Kommunale organer som forsyningsnemnda, jordstyret og brenselnemnda fikk dermed økt betydning.

Ved årets slutt var likevel kommunens økonomi tilfredsstillende. Skattene hadde gått inn stort sett som normalt. Kommunen kunne derfor etterbetale funksjonærer og arbeidere den halvpart av lønnen som ble holdt tilbake tidligere på året, og i tillegg betale både ordinære og ekstraordinære avdrag på lånegjelden. Attpåtil gikk arbeidsledigheten ned slik at kommunen lot være å sette i gang det planlagte nødsarbeidet.

B. Nasjonal Samling vokser fram

Fra september 1940 begynte NS å arrangere åpne møter i Larvik og omegn. Mest dramatisk ble møtet med statsråd Gulbrand Lunde på Munken kino i Larvik 17. november. Folkemengden demonstrerte utenfor, og da Hirden kom marsjerende, måtte den sende bud på tyske soldater for å få beskyttelse.

Nasjonal Samling hadde i begynnelsen en egen fylkesorganisasjon i Vestfold (FO 7) som var inndelt i fem kretser. Larvik krets av NS synes å være etablert i slutten av september 1940 og omfattet partilagene i Brunlanes, Hedrum, Lardal, Larvik, Stavern og Tjølling. Minst tre av stabsmedlemmene (stab=styre) bodde på Nanset i Hedrum. I begynnelsen av desember ble så Larvik lag av NS konstituert. En tilsvarende lagsstiftelse i Hedrum har ikke latt seg avdekke,

men det var opprinnelig to NS-lag i kommunen - et i Kvelde (Øvre Hedrum) og et i søndre del av kommunen (Hedrum/Nanset). Allerede i 1941 ble de to NS-lagene i kommunen slått sammen under navnet Hedrum lag av NS (nr. 49) med Martin Zimmermann som lagfører. En lagsstab bestod av lagfører (dvs. formann), organisasjonsleder, økonomileder, personalleder og propagandaleder/presseleder. Dessuten kunne representanter fra NS' særorganisasjoner som f.eks. NSK (kvinnearbeidsorganisasjonen), NSH (hjelpeorganisasjonen) og NSBG (bondegrupper) sitte i staben. Dannelsen av to lag samtidig vitner om en overdreven optimisme på partiets vegne.

C. Forberedelse til "den nye tid"

Reichskommissar Terbovens berømte tale 25. september 1940 varslet at en ny tid stod for døren. En strøm av rundskriv fra det nyopprettede Innenriksdepartementet levnet ingen tvil om at det tradisjonelle norske lokaldemokratiet skulle avvikles. I departementets forordning av 21.12.40 gikk det fram at ordfører og varaordfører heretter skulle oppnevnes av departementet. Formennene som erstattet de tidligere kommunestyremedlemmene, skulle utpekes av fylkesmannen i samråd med NS' fylkesfører og ordføreren i vedkommende kommune. Alle fikk en funksjonstid på to år.

Ordføreren skulle ifølge Innenriksdepartementet oppfylle tre krav: faglige kvalifikasjoner (erfaring), politiske kvalifikasjoner (positiv innstilling til de nye retningslinjer) og moralske kvalifikasjoner (godt omdømme). Ved utnevnelsen av formenn stilte departementet også krav om en yrkesmessig fordeling som gjenspeilet kommunens næringsliv (et korporativt krav). Antall formenn ble kraftig redusert i forhold til antall kommunestyremedlemmer. Det nye navnet på formennene som kollegium ble herredsting (byting). Formennene skulle være ordførers rådgivere, men hadde i realiteten liten eller ingen innflytelse ettersom det ikke skulle holdes avstemninger. Ordføreren var suveren og kunne fatte sin beslutning etter eget forgodtbefinnende på tvers av formennenes anbefalinger. Det var førerprinsippet som skulle gjelde.

3. DEN NYE TID

A. Utnevnelse av ordfører

Da NS skulle utnevne nye ordførere i Vestfold rett over nyttår 1941, ble Hedrum et problem. I

første omgang fikk kommunen (i likhet med Sandar) en spesialordning som gikk ut på at den sittende ordføreren, Anund Allum, skulle fungere inntil departementet fikk oppnevnt en ny. Bakgrunnen må ha vært at NS manglet kvalifiserte eller villige kandidater. Allerede 18.01.41 ble Allum meddelt at Innenriksdepartementet hadde oppnevnt ny ordfører og varaordfører. Ingen av de to var medlemmer av NS, og begge nektet å motta vervet. Dermed kom Hedrum til å bli uten ordfører fram til 14.03.41 da departementet utnevnte to nye personer til vervene: lærer Martin Ringdal som ordfører og bonde Martin Zimmermann som varaordfører. Begge var medlemmer av NS. Tilsvarende vanskeligheter oppstod ved utnevnelsen av skolerådet som skulle erstatte det gamle skolestyret. Den nyutnevnte formannen søkte om fritakelse og fikk søknaden innvilget. Kirke og Undervisningsdepartementet måtte derfor foreta en ny utnevnelse en måned senere.

"Den nye tid" fikk dermed en vanskelig start i Hedrum. Dersom de første utnevnelsene av ordfører, varaordfører og skolerådsformann var ment som en innvi fra partiet til samarbeid, ble den ikke tatt imot. Dette var for det første forsmædelig for NS-laget rent umiddelbart, men for det andre kunne det oppfattes som et signal om motstand ute blant folk flest, og dette var enda alvorligere sett fra Nasjonal Samlings synspunkt.

B. Utnevnelse av formenn

Fylkesmannen hadde bestemt at Hedrum skulle ha 12 formenn (herredsstyret hadde hatt 32 medlemmer). Ordføreren sørget for at antallet ble utvidet til 14 for å ivareta forskjellige distrikts-hensyn og yrkeshensyn. Fylkesmannen utnevnte 14 formenn med varamenn i begynnelsen av april, fem av formennene var medlemmer av NS. Den sjette meldte seg inn sommeren 1941. Blant ikke-medlemmene fantes tre tidligere herredstyre-representanter. Flere av formennene både utenfor og innenfor NS må regnes som erfarne organisasjonsfolk.

Etter diverse avskjedigelser, fritak og nyutnevnelser i løpet av året gikk antall formenn ned til 12 hvorav 7 stod i NS. Dette styrkeforholdet ble beholdt da nytt herredsting ble oppnevnt for perioden 1943-44, mens det siste herredstinget for 1945-46 bare hadde 5 NS-medlemmer.

Ordfører Martin Ringdal og NS-staben forøvrig har utvilsomt lagt mye arbeid i å finne fram til samarbeidsvillige kandidater. Likevel søkte 7 av 9 ikke-medlemmer om fritak - i og for seg en

indikasjon på motstand. Ingen fikk søknaden innvilget.

De fleste formennene som stod utenfor NS, var påpasselige med å forlange protokolltilførsler i saker som gjaldt bevilgninger til NS-formål. Andre muligheter til å vise motstand var små.

I saker som ikke direkte angikk NS og "den nye tid", var antakelig samarbeidsklimaet ganske godt. I alle fall foreslo den andre NS-ordføreren i kommunen, Martin Zimmermann, at tre av de opprinnelige formennene utenfor NS burde gjenoppnevnes for perioden 1943-44. Ytterligere en formann ble foreslått som varaformann. Zimmermann deler for øvrig sine kandidater i tre kategorier: NS-medlemmer, sympatiserende og lojale. Det virker som NS har vært ganske godt fornøyd med ikke-medlemmene.

Av de opprinnelige fem NS-medlemmene i herredstinget hadde minst to (sannsynligvis fire) bakgrunn i Arbeiderpartiet. I tillegg var ordføreren arbeiderpartimann, og varaordføreren hadde stemt på Samfundspartiet. Interesse for sosiale spørsmål synes å ha vært et fellestrekk ved NS-folkene i herredstinget.

C. Kommunens frontfigurer

Hedrums første NS-ordfører, Martin Ringdal, var en engasjert skolemann, respektert og anerkjent for sin dyktighet. Han meldte seg inn i NS for Terboven oppløste de øvrige partiene og innehadde vervet som presseleder i partilaget. Ringdal ble betraktet som "partiets mann". Han propaganderte overfor kommunens ansatte og sørget for å plassere en rekke NS-folk i kommunale råd og utvalg. Det synes som Ringdal og partiet prioriterte områdene økonomi, rettsvesen og kultur. Når en del råd og utvalg unngikk å bli "nazifisert", kan årsaken ha vært at partiet fant det unødvendig fordi det folte en viss sympati og lojalitet fra folk som ikke var NS-medlemmer.

Ringdal satt som ordfører til mai 1942 da han ble utnevnt til skoledirektør - først i Telemark og Aust-Agder (2 mnd) og siden i Vestfold og Buskerud.

Varaordfører Martin Zimmermann overtok da ordførervervet som han innehadde inntil kapitulasjonen. Siit tyskklingende etternavn hadde han fra sin tipp-tipp-oldefar som kom til Laurvig grevskap som skogfogd på 1700-tallet. Hans innmeldelse i NS 14.10.40 synes motivert både ut fra ideologi og situasjon. I egne øyne var Zimmermann en "sann nasjonalsosialist". Han beundret nazistenes økonomiske politikk i Tyskland, men var ofte kritisk til Quisling og de uni-

formerte formasjoner innen NS. På grunn av sine selvstendige og delvis avvikende oppfatninger ble han vanskelig å plassere for tyskere, NS-folk og andre. I motsetning til sin forgjenger i ordførerstolen gikk Zimmermann for å være "kommunens mann". Han viste sin sosiale bevissthet i all sin ferd og behandlet alle likt uansett syn på NS. Martin Zimmermann var derfor en respektert mann til tross for sitt NS-medlemskap og illegale maktgrunnlag.

D. NS-politikken

NS formulerte i utgangspunktet visse konkrete mål for sin politikk i kommunen. Et mål var å få ned gjeldsbyrden og fjerne gamle skatterestanser. Et annet mål var å styrke kommunens sentraladministrasjon. Videre ønsket NS å satse på skolen (jfr. kretsgrensespørsmålet).

NS lyktes i å få nedbetalt kommunens gjeld. Ordføreren fikk fast lønn, og ordførerkontoret ble bemannet med en sekretær. Planen om et eget administrasjonshus på Nanset maktet NS ikke å realisere. Heller ikke klarte NS å gjennomføre noen forandringer i kretsgrensene og reise nye skolebygninger.

Situasjonen på arbeidsmarkedet utviklet seg slik at NS kunne redusere bevilgningene til nødsarbeid. Med visse unntak for Nanset-området var også forsyningssituasjonen tilfredsstillende. Kommunens NS-ledelse ønsket å vise en sosial profil. Den kom f.eks til uttrykk ved bevilgninger til vanskeligstilte.

I personalpolitikken fulgte den første NS-ordføreren en aktiv linje. De ansatte ble til stadighet utsatt for press for å melde seg inn i NS. De radikale innen partiet ville endog gå til avskjedigelse av sentrale kommunale funksjonærer. Ordfører Zimmermann var langt mer moderat og arbeidet mot den radikale fløyen. Ingen ble avsatt i kommunen, men tre-fire NS-medlemmer eller NS-sympatisører ble foretrukket ved nyansettelser. Begge ordførerne arbeidet iherdig for å heve funksjonærenes lønninger.

Både Ringdal og Zimmermann bevilget penger til frontkjempersaken, men beløpene var mindre enn hva de mest radikale NS-medlemmene ønsket.

Under krigen gjorde Larvik kommune et par forsøk på å få utvidet bygrensene. NS i Hedrum kunne godta en mindre utvidelse, men ville ikke gi slipp på Nansetområdet. Likevel var NS-ledelsen i Hedrum langt mer positivt innstilt til interkommunalt samarbeid enn partifellene i de andre omegnskommunene til Larvik.

E. Ekspropriasjon av Treschow-Fritzøes skogeiendommer

Dersom NS-styret hadde satt seg fore å vise mer handlekraft enn "det gamle regimet", må frustrasjonen over manglende resultater ha gjort seg mer og mer gjeldende. I "Treschow-saken" fant imidlertid NS-ledelsen en sak som den mente kunne snu stemningen ute blant bygdefolket.

For krigen hadde kommunen flere ganger behandlet søknader om kjøp av Treschowskog. Sakene trakk som regel i langdrag, og da de dukket opp på ny under NS-styret, fattet ordfører Zimmermann interesse for Fritzøegodset og dets historie. Han satte seg grundig inn i stoffet, og i mars 1943 kalte han sammen et NS-møte i Larvik for å drøfte ekspropriasjon av alle Treschows skogeiendommer i Hedrum og en del nabokommuner. På møtet holdt Zimmermann et engasjert foredrag hvor han tok et kraftig oppgjør med godsets "fjødale karakter". Selv ble han medlem av en tremannskomite som skulle samle ytterligere materiale.

I juni 1943 ble det holdt et nytt møte i Larvik om saken. Da var også én fylkesmann og to fylkesforere til stede. Møtet vedtok en resolusjon som oppfordret landbruksministeren til å bevirke lovendring (jordloven) som gjorde en totalekspropriasjon mulig. Sammen med fem andre skulle Zimmermann legge saken fram for Landbruksministeren.

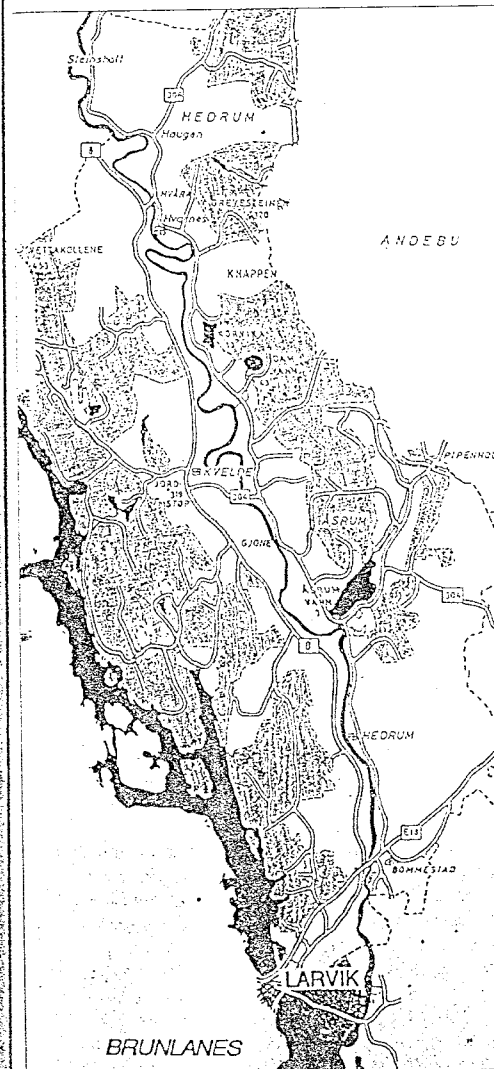
I september 1943 kom saken opp i herredstinget. Etter at Zimmermann hadde lagt fram en rekke sosiale og økonomiske argumenter til fordel for ekspropriasjon, debatterte herredstinget saken. Tre medlemmer forlangte protokolltilførsel da Zimmermann gjorde vedtak om ekspropriasjon.

Fylkesmannen i Vestfold underkjente vedtaket p.g.a. inhabilitet hos ordføreren selv og flere av formennene. I februar 1944 kom derfor saken opp i herredstinget for annen gang, nå med Zimmermann på tilhørerbenken. Vedtaket ble likevel som ved forrige behandling; bare én formann talte imot.

Ledende NS-folk i kommunen var likevel pessimistiske. Landbruksministeren hadde ved et par anledninger signalisert at han var motstander av ekspropriasjon. I en liknende sak i Tinn kommune i Telemark hadde Quisling selv grepet inn for å imøtekomme lokale krav, men dog til fordel for en allmenningsløsning - altså i strid med Zimmermanns tanke om at kommunen skulle videreformidle skogstykker til eksisterende bruk. Før departementet fikk tatt en avgjørelse, kom kapitulasjonen, og saken ble henlagt.

Kart over Hedrum kommune. Treschow-Fritzøes skogeiendommer ville NS-ordfører Zimmermann fordele på det enkelte selveierbruk. Selv ikke et slikt forlokkende tilbud snudde den massive motstanden mot nazismen i bygda. Zimmermann fikk heller ikke realisert sine planer for kapitulasjonen.

Etter kart fra 1985 velvilligst utlånt fra Treschow-Fritzøe. Bedriftens eiendommer er markert med en mørkere tone.

4. STØTTE OG MOTSTAND

A. Nasjonal Samling i Hedrum

I løpet av krigen var i underkant av 100 personer på et eller annet tidspunkt innom Nasjonal Samling i Hedrum. De utgjorde under 2% av kommunens ca 6000 innbyggere. En relativt stor andel av NS-medlemmene gikk inn i partiet allerede i 1940. Som ellers i landet hadde NS best oppslutning blant de yngre årsklasser. NS stod sterkere på tettstedet Nanset enn i resten av kommunen. Medlemmene herfra var også de første som gikk inn i partiet. NS-laget i Hedrum hadde en spesiell samarbeidsordning med Larviklaget (de holdt fellesmøter i NS-huset i Larvik, men hadde ansvar for arrangementet annen-hver gang). Dette kan ha gjort det lettere for partiet å vinne tilhengere på Nanset.

Både bønder og arbeidere var representert i partiet etter sin tallmessige andel av kommunens voksne befolkning, mens funksjonæryrkene var sterkere representert. Bøndene var den yrkesgruppe i Hedrumlaget som ventet lengst med å melde seg inn i partiet. Arbeiderne i partilaget kom i hovedsak fra håndverksyrker, eller de var skogsarbeidere. Bare én var industriarbeider.

NS-styret hadde en del støttespillere som stod utenfor partiet (de stripef). De viktigste blant disse var skolerådsformannen og menighetsrådsformannen.

NS-styret med ordføreren i spissen hadde liten kontakt med tyske myndigheter. Zimmermann støttet norske interesser når det oppstod konflikt med tyskerne. Inntil 1942 hadde den kommunale NS-ledelsen en intern opposisjon i partiet, opprinnelig anført av den radikale kretsforeren i Larvik. Den moderate Zimmermann red stormen av og samarbeidet siden lett med partilaget. Zimmermann kunne likevel komme på kant med høyere partifunksjonærer p.g.a. sine selvstendige meninger. Han ble derfor av de radikale innen NS stemplet som "nazijøssing".

B. Sivil motstand

Den sivile motstandskampen i Hedrum ble kraftig manifestert i forbindelse med lærerstriden og kirkestriden. Av kommunens 24-25 lærere ble 10 arrestert 20. mars 1942 hvorav 7 havnet i Kirkenes. Det høye antallet plasserer Hedrum blant de hardest rammede kommuner i hele landet.

Sogneprest Rolv Selvig viste sin negative holdning til NS og nyordningen så ofte han kunne. Han ble derfor overvåket av lokale NS-

representanter under gudstjenestene og siden anmeldt for sin frie tale. Selvig ble deretter beordret til Andøya i Vesterålen. NS-myndighetene sørget for å få en mer samarbeidsvillig prest, men kommunens befolkning ville ikke vite av den nye "sognepresten" som de betraktet som NS-mann. Boikotten ble en så stor personlig påkjenning for sognepresten at han i mange situasjoner opptrådte stift og firkantet. Da selv NS-folk tok sine barn ut av konfirmandundervisningen, grep ordfører Zimmermann inn og ordnet det slik at NS-presten ble avskjediget.

Deportasjonen av lærerne og forvisningen av sogneprest Selvig var de alvorligste sakene som Hedrum lag av NS må ta sin del av ansvaret for. Partilaget hadde oppgitt navnene på de ivrigste motstanderne av NS blant lærerne, og dette skulle vise seg å være farlig nok for dem det angikk.

Til tross for den sterke motstanden, holdt de fleste NS-medlemmer med posisjoner i partilag og kommune fast ved det standpunkt de engang hadde tatt, og hevdet hardnakket at de kjempet nordmenns sak.

5. OPPSUMMERING OG KONKLUSJONER

Da NS trådte inn på arenaen, tok partiet sikte på å få orden på bl.a. økonomien og skolespørsmålene. Dessuten ønsket man å styrke sentraladministrasjonen i kommunen. NS-lederne fremstod som de utålmodige og effektive menn. Deres bakgrunn var gjerne radikal, og i den grad de bekjente seg til nasjonalsosialismen, la de øyensynlig like stor vekt på "sosialisme" som "nasjonalisme". Derfor vendte de propagandaen mot skogsarbeidere, småbrukere og kommunalt ansatte. I den første tiden utnyttet NS sin makt og fylte råd og utvalg med sine folk. Når kommunale stillinger skulle besettes, fulgte de en forsiktigere linje - særlig etter Zimmermanns

overtakelse. Dermed oppstod en strid innen NS i disse spørsmål mellom en radikal og en moderat fløy.

NS-lederne ønsket å føre en politikk til beste for kommunen og dens innbyggere. Samtidig håpet de at denne politikken ville bryte ned motviljen mot NS og skaffe partiet flere tilhengere. Men uansett hvilken politikk de førte, ble partiet betraktet som forræderpartiet som hadde tilrevet seg makten ved tysk hjelp. I sak kunne NS-ledelsen få en ikke ubetydelig folkelig støtte som f.eks. i Treschow-saken, men synet på NS stod fast.

I det alt vesentlige var NS-politikken en fortsettelse av den gamle kommunalpolitikken. Det nye bestod i at NS ville ha en rask avgjørelse i saker som var gjengangere i kommunal sammenheng. Den mest radikale løsningen fant NS på spørsmålet om jord til nydyrking i og med forslaget om totalekspropriasjon av Treschow-Fritzoes skogeiendommer.

Skal man gi NS-politikken i Hedrum en kortfattet karakteristikk, vil man måtte benytte merkelapper som sosial og anti-kapitalistisk. Noe bygdekonservativt preg er vanskelig å spore. I sterkere grad enn tidligere ble Nanset betraktet som kommunens sentrum, og samarbeidet med Larvik by ble utvidet.

Det som skilte NS-styret mest fra det gamle styret, var uten tvil praktiseringen av førerprinsippet i herredsting og skoleråd. Uten forutgående avstemninger fattet ordfører og skolerådsformann suverent sine vedtak. NS-tiden ble derfor i betydelig grad preget av personene i toppen. Den mest interessante blant disse er utvilsomt Martin Zimmermann - ordfører fra mai 1942 til frigjøringen 8. mai 1945. Han var en sosialt bevisst idealist, en dyktig og arbeidsom administrator. Allerede samtiden registrerte at han skilte seg ut på en positiv måte til tross for forræderiet. Etter sonet straff og 3-4 år hjemme emigrerte Zimmermann til Skottland hvor han døde i 1975.

Dateringer av Farmannshaugen

Av Terje Gansum

I denne artikkelen stiller forfatteren seg nokså kritisk til A. W. Brøggers teorier omkring Farmannshaugen. Haugen ligger som kjent foran Jarlsberg Hovedgård. Kenotaf-(minnehaug-)teorien burde stå svakt etter det som her skrives. Var hovedfunksjonen til alle "gravminner" fra før-kristen jernalder å være "gravmin-

ner"? Basert på Sigurd Griegs utskrevne rapport etter Brøggers notater kan mye tyde på at haugen har hatt vide kultifunksjoner gjennom lang tid.

Artikkelen er et biprodukt av Gansums arbeid med en magistergradsavhandling i nordisk arkeologi ved Universitetet i Oslo.

Innledning

Det er ikke for sitt praktfulle innhold Farmannshaugen er kjent, ei heller for sin plassering på Jarlsberg hovedgård. Det er tradisjonen om haugen som har gjort navnet berømt. Det er nok å nevne Farmannsveien, Farmannstredet, Farmannstorget eller Farmann busselskap for å se hvilken symboleffekt som ligger i tradisjonen om Bjørn Farmann.

Det er imidlertid ikke slike moderne symbol-effekter jeg skal ta for meg her. I mine pågående undersøkelser inngår Vestfolds storhauger, og det er nødvendig å prøve å få datert flere av disse haugene. I den forbindelse har NFR bekostet dateringer av dyrebein fra Farmannshaugen ved Laboratoriet for Radiologisk datering i Trondheim. Sommeren 1994 foretok jeg en begrenset undersøkelse av den nordvestre gravhaugen på Haugar. Resultatene derfra vil komme senere.

Det er Snorre som har overlevet tradisjonsstoffet som har gjort Farmannshaugen berømt. Han var i Tønsberg vinteren 1218 til 1219 og det er vel her han har blitt gjort kjent med de lokale forholdene rundt haugen. Historien om Bjørn Farmann kjente han kanskje fra før. Snorre avslutter kapittel 36 i Harald Hårfages saga om Bjørn Farmann slik: "Kong Bjørn ligger i Farmannshaugen på Sæim." Hverken Fagrskinna eller Ågrip nevner Bjørns bosted eller gravsted, men sier at Bjørn også ble kalt Buna.

Professor A.W. Brøgger publiserte i 1916 avhandlingen "Borrefundet og Vestfoldkongernes graver". Der framsatte han teorien om Åsa i Oseberggraven, Olav Geirstadalv i Gokstadhaugen, samt flere forslag som diskuteres den dag idag. Han avslutter avhandlingen med følgende programerklæring: "Vi maa faa undersøkt Halvdanshaugen på Ringerike, Farmannshaugen ved Tønsberg og flere andre." (Brøgger 1916:65). Året etter gikk han igang med utgravning av Farmannshaugen. Brøgger næret et håp om å finne et vikingskip (Brøgger 1921:115).

Brøggers strategiske iakttakelser i Farmannshaugen

Som et supplement til dateringsdiskusjonen trykkes her også funnene og de strategiske iakttakelsene ved utgravningene 1917 og 1918. Innberetningen er skrevet av Sigurd Grieg ut fra Brøggers dagboksnotater. Mine kommentarer står i klammer []. En slik gjennomgang viser klart at et arkeologisk materiale er svært mangetydig og at de trykte kildene om funnet er svært knappe (Brøgger 1921:119, Grieg 1943:305-306). Jeg har tatt meg friheten til å endre rettskrivning og kutte ut nivelleringer og foto beskrivelser, ellers er det bare foretatt små justeringer.